

Отримано: 15 лютого 2019 р.

Прорецензовано: 25 лютого 2019 р.

Прийнято до друку: 1 березня 2019 р.

e-mail: savinna357@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-5(73)-245-247

Савчук І. І. Лінгвокультурні й семантико-когнітивні особливості англомовної ціннісної картини світу: на матеріалі фразеологічних одиниць на позначення суперництва. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 5(73), березень. С. 245–247.

УДК 811.111'27 + 811.111'37

Савчук Інна Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент, Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ Й СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ЦІННІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ: НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ СУПЕРНИЦТВА

У статті розглядається питання багатогранного зв'язку культури, комунікації й мислення з мовою у розрізі теорії міжкультурної комунікації та когнітивної лінгвістики. Розвідка окреслює лінгвокультурні й семантико-когнітивні особливості англомовної ціннісної картини світу як фрагменту лінгвокультурної на матеріалі фразеологічних одиниць, що позначають складові типової ситуації суперництва, транслюючи систему уявлень англомовного соціуму. Логіко-поняттєва й морально-ціннісна концептуалізація явищ навколишньої дійсності пов'язана з фразеологічним фондом мови, який відображає кваліфікативну діяльність колективної свідомості. Оціночні висловлення про предмет номінації, елементи суперництва зокрема, втілюють інформацію про аксіологічно марковані ознаки досліджуваного концепту.

Ключові слова: лінгвокультурологія, міжкультурна комунікація, ціннісна картина світу, концепт, структура концепту, фразеологічні одиниці, когнітивні ознаки, семантичний зміст, номінативні одиниці.

Inna Savchuk,

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor, Zhytomir State University named after Ivan Franko

LINGO-CULTURAL AND SEMANTIC-COGNITIVE ASPECTS OF ENGLISH AXIOLOGICAL WORLD VIEW: ON THE MATERIAL OF PHRASEOLOGICAL UNITS TO DEFINE RIVALRY

The article focuses on the multifaceted relation between culture, communication and thinking with language in the context of the theory of intercultural communication and cognitive linguistics. Language as a means of communication, identification and socialization stores and preserves the cultural heritage of mankind determining the system of value orientations in society. The research defines the linguo-cultural and semantic-cognitive features of the English axiological world view as a fragment of linguo-cultural image on the material of phraseological units which represent the components of the typical situation of rivalry thus reflecting the English-speaking society system of representations. The notional and axiological conceptualization of the surrounding phenomena is connected with the phraseological fund of the language, which reflects the qualitative activity of the collective consciousness. The structure of the concept determines its place in the conceptsphere and is conditioned by its content – a set of cognitive attributes that reflect socially marked phenomenon properties. The periphery component of the concept structure is constituted by the axiological image of the typical situation. Value prescriptions on the nominated subject, constituents of rivalry in particular, are singled out due to conceptual analysis and cognitive interpretation method. They embody information about axiologically marked features of the concept investigated adding extended and refined data to the notional content.

Key words: linguo-culture, intercultural communication, axiological world view, concept, concept structure, phraseological units, cognitive features, semantic content, nominative units.

Мова як засіб спілкування, ідентифікації, соціалізації та залучення до культурних цінностей має здатність фіксувати й зберігати культурні надбання людства. Культура є складним феноменом, що визначає систему ціннісних орієнтацій у суспільстві. Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки позначений підвищенням інтересом дослідників до питання взаємопроникнення мови і культури [3; 5; 8; 9; 14], яке забезпечується когнітивними процесами у свідомості носіїв мови як представників певної культури. Тісний зв'язок мов і культур відзначався вченими ще задовго до виникнення глобалізаційних процесів інформаційного суспільства. Проблеми ментальних чинників мовленнєвої діяльності та спілкування привертали увагу Л. Виготського, В. Гумбольдта, М. Жинкіна, І. Зимньої, Е. Сепіра [7, с. 68–69; 25].

Комунікативний аспект функціонування мови і культури є об'єктом вивчення у межах теорії міжкультурної комунікації [23; 24]. Поняття міжкультурної комунікації виникло в середині ХХ ст. і пов'язане з іменами таких антропологів і лінгвістів, як К. Клакхон, А. Кребер, Р. Портер, Д. Трагер, Е. Холл, Г. Хофстеде, які сформулювали операційні параметри для описання впливів культури діяльність і розвиток суспільства [14, с. 19–22].

Ефективне спілкування представників різних етнокультурних спільнот засноване на розумінні культурних цінностей і системи світосприйняття іншого народу. Міжкультурна комунікація слугує необхідною передумовою розвитку культури, забезпечуючи інформаційний зв'язок між соціальними групами й спільнотами для накопичення й передачі соціокультурного досвіду [14, с. 17–18], трансляції ідей, знань і цінностей. Міжкультурна комунікація характеризується багатоаспектністю й охоплює не лише лінгвістичні, а й соціокультурні основи міжкультурного спілкування [6; 14]. Лінгвокультурний вимір взаємодії досліджується у зв'язку з значенням мовних одиниць, які використовуються представниками культури в мовленнєвій діяльності [11, с. 8].

У зв'язку з багатогранністю зв'язку культури, комунікації й мислення з мовою виникає потреба проаналізувати лінгвокультурні й семантико-когнітивні особливості англомовної ціннісної картини світу як фрагменту лінгвокультурної на матеріалі фразеологічних одиниць (ФО), які номінують ситуації суперництва, що й становить завдання дослідження.

У контексті глобалізації проблеми національної своєрідності народів світу займають важливе значення. Особлива увага зосереджена на мовних засобах у плані вираження ними картини світу. Одне з центральних місць при цьому належить ФО, які відображають особливості національного світосприйняття, способів осмислення фрагментів дійсності етносом [3; 5,

с. 13; 8, с. 93; 9, с. 11; 19, с. 26; 21, с. 1]. Лінгвокультурна картина світу забезпечує спадкоємність мовного і культурного мислення носіїв мови та включає ціннісну картину світу, яка моделюється у вигляді оцінних суджень, визначених кодексом певної лінгвокультури. Ціннісна картина світу є частиною мовної й концептуальної картин, складником концептосфери нації [13; 16].

Ціннісні орієнтири закріплюються в змісті концептів [16, с. 86]. Установленню глибинних закономірностей взаємодії структур людської свідомості з мовними формами сприяє аналіз семантичної структури номінативних одиниць. Номінативні можливості мовної картини світу реалізують лексичні і фразеологічні одиниці [18, с. 44], які підлягають концептуальному аналізу для досягнення мети лінгвокогнітивного дослідження – реконструкції змісту концепту СУПЕРНИЦТВО. За посередництвом прототипу, який кореспондує з поняттям – типовими ознаками, здійснюється референція концепту [12, с. 37; 22, с. 95]. Структура концепту є необхідною умовою існування і входження в концептосферу [12]. Вона зумовлена його змістом – сукупністю когнітивних ознак (ко), які відображають окремі властивості осмисленого предмету або явища.

Периферійний структурний компонент концепту СУПЕРНИЦТВО активується ФО, які належать вторинній номінації, до складу яких, окрім фразеологізмів, входять паремії – прислів'я та приказки [2, с. 7; 15, с. 7; 18, с. 44; 21, с. 4].

Логіко-поняттєва й морально-ціннісна концептуалізація пов'язані з фразеологічним фондом мови. Тому семантику ФО досліджуємо у декількох аспектах: 1) їхньої денотативної віднесеності, що дає змогу експлікувати і уточнити ко концепту СУПЕРНИЦТВО, адже ФО доповнюють ті ознаки позначуваного, які не представлені лексичною номінацією [13, с. 16; 22, с. 79]; переносним позначенням властива потенційна семантика, вони не фіксують певний зміст, а окреслюють його [10, с. 16]; 2) з урахуванням конотативного компоненту – оціночного (аксіологічний образ), у якому виражається кваліфікативна діяльність свідомості етнокультурної спільноти [17, с. 122; 22, с. 187].

Дослідженню підлягають ФО, які містять ключове найменування, його синоніми, антоніми або характеризують концепт описово. Можливе також імпліцитне представлення концепту в складі паремії, зміст якої інтерпретується як відображення когнітивної ознаки концепту. Оціночні висловлення про концепт СУПЕРНИЦТВО приводять до висновку, що у колективній свідомості англосовітського соціуму негативно оцінюється: присутність опосередкованих учасників (*Don't try to separate fighting dogs*); метушливі, непродумані, нерішучі, невідкриті дії (*Hasty climber's have sudden falls*); зосередженість одразу на декількох цілях з застосуванням мінімуму зусиль (*All covet, all lose*); орієнтація на слабого, боязливого суперника (*Don't beat / kick a man when he's down*); боязливість (*He that is afraid of wounds must not come near a battle*). Позитивно оцінюється змагання між близькими людьми (*Love's not complete without a quarrel*); прозорі (*Ill-gotten gains never prosper*), ініціативні (*The first blow / stroke is half the battle*) дії суперників з прикладанням зусиль (*He that would eat the fruit must climb the tree*) заради перемоги (*The victors are not judged*) за допомогою свого колективу (*God is always on the side of the big battalions*). Порушення норм викликає презирливе ставлення до порушників і зазначених дій [4, с. 149]. Таким чином, шляхом зміни виявленої позитивної / негативної / оцінки певної ознаки денотата відносно стандарту на полярно протилежну, отримуємо інформацію про непрототипове суперництво як відхилення від стереотипу.

Перемогу як позитивне явище визначають також фразеологізми з компонентами, у семантиці яких міститься сема позитивної оцінки: *be at one's best*; *be on a good wicket*; *do well*; *get / have the best* ; *get / have the better*; *get the better end of somebody*; *give a good / fine / splendid account of oneself*; *make good*. Зневажливе ставлення до переможених втілене у ФО, у яких об'єктивована негативна оцінка і знання про: а) людину: *be a fool / for one's pains*; *be duped / hoaxed*; *be fooled*; *be made a laughing stock*; *a bad loser*; *bring / drive somebody's eggs / goods / hogs / pigs to a wrong / bad market*; *make a fool of oneself*; *make oneself look silly*; б) тварин: *a bad egg*; *a dead duck* ; *a lame duck / dog*; *a poor fish*; *to make an ass of somebody*; в) предмет: *deal somebody a poor deck*.

Концептуально-семантичний аналіз досліджуваного корпусу паремій [1; 2; 20] дозволяє стверджувати, що в них зафіксована інформація стосовно низки ко концепту СУПЕРНИЦТВО, які є аксіологічно марковані. Виокремлені прескрипції є твердженням про такі ко концепту СУПЕРНИЦТВО:

1) негативна, шкідлива роль опосередкованих учасників: *Put not your hand between the bark and the tree*;

2) „кількісна характеристика учасника” – навіть одна особа є втіленням сили (*Even one man in the field is a force*), однак вона є ніщо у порівнянні з командою однодумців проти суперника: *One man in the field's no warrior*; *One man does not make a team*;

3) „якісна характеристика учасників” у прислів'ях: а) гідні один одного, рівносильні як природне співвідношення сил у суперництві: *When greek meets greek, then comes the tug of war*; б) негативно оцінюється змагання зі слабким супротивником: *One should not hit a man when he's down*; в) конкурентноспроможність попереджає поразку і є обов'язковою умовою спокійного життя: *If you want / wish for peace, be prepared for war*;

4) „відчуття учасників” як ставлення до змагання – а) страх, сором'язливість шкідливі для успіху: *Faint heart never won fair lady*; б) сміливість, ризикованість сприяють перемозі: *Nothing venture, nothing win*;

5) ко „сфера”: а) приватного життя / кар'єри, де друзі можуть стати суперниками: *Friends are all right when they don't interfere with your career*; б) у коханні суперництво є природним і навіть корисним: *The falling out of / over / faithful friends is the renewal of love*;

6) „характер дії”: а) дії поспішні, непостійні, непродумані й по короткому шляху не гарантують перемоги: *Make haste slowly*; *More haste less speed*; *Slow but sure*. Проте занадто довгі вагання небезпечні, тому, що ведуть до поразки: *He who hesitates is lost*, *He that runs fastest gets the ring*; б) відкритість дій заохочується: *Better an open enemy than a false friend*; *False friends are worse than open enemies*;

7) “мета” – а) кількісний аспект: розумна цілеспрямованість, зосередженість на одній меті доречна, оскільки забезпечує перемогу: *If you run after two hares, you will catch neither*; *Dogs that put up many hares kill none*; б) досягнення мети потребує значних зусиль (*He that would eat the fruit must climb the tree*) та часу (*The early bird catches the worm*, *He that will thrive must rise at five*);

8) ко „результат” – а) культ перемоги як позитивного явища, заради якої присмиліві будь-які засоби: *The end justifies the means*; *Choice of the end covers choice of the means*; *He who wills the end wills the means*. Проте більше за перемогу ціну-

ється мир і спокій: *Better a lean peace than a fat victory*; б) оптимістичне сподівання на реванш після поразки, мінливість результату: *What you lose on the swings, you gain / make up on the roundabouts*; *Our day will come*; *Unlucky in love, lucky at play*; в) компроміс є позитивним завершенням взаємодії: *A lean compromise is better than a fat lawsuit*; г) перемога на будь-якому етапі суперництва завжди сприяє подальшому успіху: *Nothing succeeds like success*;

9) „тактика” конкретизується у пареміях: а) корисно поступитися незначним заради кінцевої перемоги: *Sometimes the best gain is to lose*; б) підтримується ініціатива у атаці: *The first blow / stroke is half the battle*;

10) „причина суперництва” – у людській природі як вроджена потреба: *Man is wolf a to man*; або у єдиній меті як ситуативна потреба: *Two of a trade never / seldom agree*, *Two dogs over one bone seldom agree*.

Отже, аксіологічна складова когнітивної структури фіксує оцінку суперництва відносно існуючої в англійській мові суспільстві загальноприйнятої норми і представлена конотативним значенням фразеологічних репрезентантів концепту.

Виокремлені за допомогою концептуального аналізу та методу когнітивної інтерпретації лінгвокультурні й семантико-когнітивні особливості англійської ціннісної картини світу на матеріалі ФО, які номінують ситуацію суперництва, відображають аксіологічні орієнтири й доміанти фрагменту колективного світосприйняття англійського соціуму. Дослідження ціннісного змісту ключових концептів англійської картини світу видається перспективним для відтворення вербалізованої лінгвокультурної інформації.

Література:

1. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К. Т. Баранцев. 2-ге вид. Київ: Знання, КОО, 2005. 1056 с.
2. Англо-русский фразеологический словарь / Ред. А. В. Кунин. – 4-е изд. Москва: Русский язык, 1984. 944 с.
3. Вежицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/KultEtn/15.php. Название с экрана.
4. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць: на матеріалі німецької мови. Київ: Вид. центр КДЛУ, 2000. 256 с.
5. Григоренко Т. В. Етнографічна лексика і фразеологія у складі української літературної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2005. 20 с.
6. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 352 с.
7. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 2000. 400 с.
8. Дем'яненко Н. Б. Фразеологічні одиниці як найконденсованіше вираження у мові національно-культурного компоненту. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ: Вид. Дім Дмитра Бурого, 2005. Вип. 16, Кн.1. С. 92–96.
9. Денисенко С. Н. Воспроизводство этнокультурной специфики фразеологических единиц в их дериватах / С. Н. Денисенко // *Номинация и дискурс : Мат-лы докл. Междунар. науч. конф. Минск : МГЛУ, 2006. С. 11–13.*
10. Денисова С. П. Типология категорий лексичної семантики. Київ: Вид-во КДЛУ, 1996. 294 с.
11. Золкин А. Л. Культурология. Москва: Юнитида, 2009. 583 с.
12. Йокояма О. Когнитивная модель дискурса и русский порядок слов. Москва: Языки славянской культуры, 2005. 420 с.
13. Карасик В. И. Концепт как категория лингвокультурологии. *Известия Волгоградского гос. пед. ун-та. Серия Филол. науки*. Волгоград : Перемена, 2002. № 1 (01). С. 14–23.
14. Левицький А. Е., Борисенко Н. Д., Савчук І. І. Теорія міжкультурної комунікації. Київ: Логос, 2011. 128 с.
15. Лисецька Н. Г. Фразеологічні інновації в сучасній німецькій мові: когнітивний та функціональний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». Львів, 2004. 20 с.
16. Манакин В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ: ВЦ Академія, 2012. 288 с.
17. Пищальникова В. А., Рогозина И. В. Концепт как инструмент диагностики этнической напряженности. *Языковое сознание: теоретические и прикладные аспекты: сб. статей / под общ. ред. Н. В. Уфимцевой*. Москва; Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2004. С. 121–128.
18. Полюжин М. М., Венжинович Н. Ф. Фразеологическая номинация как один из способов функционирования внеязыковых знаний. *Номинация и дискурс: Мат-лы докл. Междунар. науч. конф.* Минск : МГЛУ, 2006. С. 44–45.
19. Постовалова В. И. Лингвокультурология в свете антропологической парадигмы (к проблеме оснований и границ современной фразеологии). *Фразеология в контексте культуры*. Москва: Языки русской культуры, 1999. С. 25–33.
20. Русско-английский фразеологический словарь. 3-е изд. Москва: Русский язык, 2001. 705 с.
21. Скиба Н. Г. Активні фразеотворчі процеси в українській публіцистичній і художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2005. 18 с.
22. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Языки русской культуры, 1996. 284 с.
23. Hall E. T. *The Silent Language*. Greenweich, Conn. : Fawcett Publications, 1959. 322 p.
24. Hofstede G. *Cultures and Organizations: Software of the Mind. National Values and Organizational Practices*. London : Sage, 2000. P. 401–591.
25. Sapir E. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. URL: <https://www.bartleby.com/186/>. Title with screen.